

Żaklina Dworska

ORCID: 0000-0002-7424-7618

Cyfrowy *ijtihād*. Strategia Musawah Movement w kształtowaniu świadomości społecznej

Wstęp

Polityka i religia stanowią przenikające się sfery, implikując możliwość przeprowadzenia epistemologiczno-hermeneutycznej analizy mechanizmów konstytuujących tożsamość społeczno-religijną oraz reinterpretację tradycyjnych norm w obliczu współczesnych wyzwań społeczno-politycznych. Współczesna debata o prawach kobiet w islamie funkcjonuje w nierozdzielności sfery duchowej i politycznej, co wymusza zastosowanie interdyscyplinarnych metod badawczych integrujących perspektywy politologiczne, teoretyczne oraz religioznawcze. A zatem, politologia religii, będąc subdyscypliną nauki o polityce i administracji, wykazuje, w jaki sposób hermeneutyczne interpretacje doktrynalne kształtują struktury społeczne i procesy legitymizacji władzy w społecznościach muzułmańskich, jednocześnie uwypuklając dialektyczną interakcję między aspektami politycznymi a religijnymi. Politologia religii, oprócz klasycznych relacji państwo–kościół, analizuje teoretyczne postulaty i koncepcyjne, które pomimo braku empirycznego statusu sprawczej siły pozostają dyskursem formułowanym przez nowe ruchy polityczne oraz myślicieli i teoretyków¹. Ich idee, nieprzekładające się na praktyczne rozwiązania w sferze politycznej, nadal stanowią istotny element analizy umożliwiający zrozumienie, jak doktrynalna hermeneutyka modyfikuje strukturę społeczno-religijną, zwłaszcza w kontekście kontestowanych zagadnień takich jak prawa kobiet.

Tradycyjne wykładnie tekstów islamskich były niejednokrotnie wykorzystywane przez władze państw muzułmańskich do usprawiedliwiania dyskryminacyjnych przepisów ograniczających prawa i wolność muzułmanek. W odpowiedzi na takie praktyki pojawiają się alternatywne głosy domagające się reinterpretacji

¹ R. Michalak, *History of Politology of Religion in Poland. A Research Overview*, „Politics and Religion Journal” 2020, nr 14(2), s. 220.

źródeł religijnych w celu wsparcia równości i poszanowania praw kobiet w świecie islamu. *Ijtihād* stanowi kluczowe narzędzie reform w ramach modernistycznych nurtów islamu, gdzie często podkreśla się potrzebę ponownego odczytania tekstu, aby dostosować normy do realiów współczesności². Nowe interpretacje tekstów uznawane są za szczególnie istotne w obszarze praw kobiet. Moderniści wskazują, że bez reinterpretacji niemożliwe będzie pogodzenie tradycyjnych nauk religijnych z uniwersalnymi wartościami XXI w., w tym z zasadą egalitaryzmu. Postulat ten wysuwają czołowi reformatorzy i egzegeci, tacy jak Aziza al-Hibri oraz Asma Lambert³, którzy wskazują, iż prawo szariatu zostało ukształtowane przez historycznie uwarunkowane struktury patriarchalne i wymaga podjęcia ponownego wysiłku nad charakterem objawienia koranicznego⁴.

Narracja ruchu Musawah stanowi jeden z najaktywniejszych przykładów modernistycznego nurtu w islamie, który wykorzystuje tradycje ijtihādu do próby reform praw kobiet. Musawah to globalna inicjatywa islamskich aktywistów na rzecz równości i sprawiedliwości w rodzinie muzułmańskiej. Nazwa *Musawah* w języku arabskim oznacza ‘równość’, co odzwierciedla misję przekształcenia tradycyjnych norm poprzez ponowne odczytanie świętych tekstów – wedle nowego modelu modernistycznego *tafsīr*, stworzonego przez teoretyków feminizmu islamskiego⁵. Badacze związani z Musawah odwołują się do ijtihādu jako narzędzia dekonstrukcji patriarchalnych interpretacji szariatu i redefinicji ról społecznych kobiet i mężczyzn zgodnie z pierwotnymi islamskimi wartościami sprawiedliwości oraz równości. Takie podejście łączy badania naukowe z aktywizmem, budując sieć relacji między egzegezą a próbą implementacji reform prawnych w państwach muzułmańskich⁶.

Celem niniejszego tekstu jest ukazanie wzorców i relacji między religią, polityką a prawami kobiet w islamie – od teoretycznych ram ijtihādu po ich praktyczne zastosowanie w ruchach modernistycznych. Pozwoli to prześledzić, jak hermeneutyka Koranu przekłada się na debatę publiczną oraz następstwa społeczne w świecie muzułmańskim.

² Nie dotyczy to szytów. Zob. A. Parzymies, *U źródeł muzułmańskiego antyamerykanizmu*, [w:] *Islam a terroryzm*, red. A. Parzymies, Warszawa 2003, s. 6.

³ Zob. A. Lamrabet, *Women in the Qur'an: An Emancipatory Reading*, Leicestershire 2016.

⁴ A. al-Hibri, *Islam, Law and Custom: Redefining Muslim Women's Rights*, „American University International Law Review” 1997, nr 12(1), s. 6.

⁵ Hidayatullah wyróżniła *tafsīr* historycznej kontekstualizacji, metodę intratekstualną oraz paradygmat *tawhidic*. Zob. A. Hidayatullah, *Feminist Edges of the Qur'an*, Oxford and New York 2014, s. 65–123.

⁶ J. Rumminger, R. Isa, H. El-Khouly, *Home Truths: A Global Report on Equality in the Muslim Family*, Musawah for Equality in the Family, Selangor 2009, s. 1.

Wykorzystano triangulację metod, w tym analizę narracji dyskursu z jakościową analizą treści, analizę teorii ramowania oraz analizę systemową. Pierwsza z metod wskazała, w jaki sposób Musawah konstruuje retorykę *ijtihādu* oraz charakter narracji (emancypacyjny czy reformatorski) stworzonej przez organizację, z naciskiem na redefinicję roli kobiet w islamie. Druga usytuowała schematy interpretacyjne Musawah stosowane w strategiach włączających prawa kobiet do debaty publicznej oraz określiła, czy organizacja bazuje na wartościach islamskich, poprzez analizę głównych sposobów przekazu treści wskazujących kwestię praw muzułmank w środkach masowego przekazu. Trzecia zidentyfikowała interakcję między organizacją Musawah a innymi aktorami politycznymi i religijnymi poprzez wywnioskowanie, czy retoryka *ijtihādu* promowana przez Musawah jest odbierana jako zagrożenie dla ortodoksyjnych struktur religijnych i politycznych. Ustalając, iż właściwe będzie ukazanie skuteczności strategii komunikacyjnych w mediach masowych, zastosowano studium przypadku projektów implementowanych przez ruch Musawah na platformach społecznościowych.

Takie interdyscyplinarne podejście umożliwiło szerokie ujęcie badanego zjawiska. Analiza narracji *ijtihādu*, jaką tworzy w mediach masowego nurtu organizacja pozarządowa Musawah, pozwoliła zidentyfikować, w jaki sposób feminizm islamski w przekazie cyfrowym redefiniuje pozycję muzułmank.

Próba reformy w rodzinnym prawie muzułmańskim poprzez komunikaty w mediach masowego przekazu

Strategia realizowana przez aktywistów i działaczy organizacji Musawah, oprócz dążenia do reform legislacyjnych w państwach muzułmańskich, koncentruje się również na propagowaniu wiedzy i podnoszeniu świadomości społecznej przy użyciu mediów masowego przekazu. Aktywiści przyjmują model partycypacyjny, postulując, że dostęp do wiedzy powinien być powszechny i opierać się na wieloaspektowych, kontekstualnie osadzonych źródłach informacji, a nie jedynie na abstrakcyjnych dyskursach teoretycznych. Taka epistemologiczna orientacja, zakorzeniona w empirycznych doświadczeniach zarówno kobiet, jak i mężczyzn, umożliwia krytyczną refleksję nad fundamentalnymi pytaniami dotyczącymi transformacji społecznej oraz kształtowania się nowych form legitymizacji władzy. W ramach procesu budowania wiedzy, który realizowany jest w przestrzeni cyfrowej, następuje ścisła współpraca między środowiskiem naukowym a aktywistami. Relacje tworzone z odbiorcami Musawah tworzą inkluzywną przestrzeń, co znajduje odzwierciedlenie w procedurach ochrony poufności oraz anonimowości uczestników (co jest szczególnie ważne dla części kobiet), a także we wdrażaniu

zaawansowanych środków bezpieczeństwa cyfrowego. Mechanizmy te, funkcjonujące w sferze internetowej, określone zostały na potrzeby niniejszej analizy jako cyfrowy *ijtihad* – nowoczesne narzędzie reinterpretacji tradycyjnych wzorców w kontekście współczesnych wyzwań społeczno-politycznych⁷.

Głównym założeniem budowania wiedzy i świadomości poprzez wszelkie komunikaty jest reintegracja perspektyw i problemów kobiet w procesach tworzenia wiedzy religijnej oraz wynikających z niej, kształtowanych norm prawnych. Stanowi to integralną część działań zmierzających do demokratyzacji produkcji wiedzy w obrębie islamu oraz do ustanowienia autorytetu epistemologicznego w egzegezie świętych tekstów. Strategia komunikacyjna Musawah opiera się na dążeniu do odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania: (1) dlaczego dysproporcja płciowa utrzymuje się w ramach tradycji prawnej, skoro ideały sprawiedliwości i równości są podstawowymi wartościami islamu?; oraz w kontekście współczesnego porządku uniwersalnego, w którym równość stanowi ponadnarodowy fundament sprawiedliwości, (2) w jaki sposób można skutecznie odzwierciedlić owe zasady w regulacjach dotyczących prawa rodzinnego w społeczeństwach muzułmańskich? Takie podejście jednoznacznie dowodzi, iż organizacja Musawah funkcjonuje w obrębie nurtu modernistycznego islamu, a wiedza, którą przekazuje, ma na celu zarówno reformy legislacyjne, jak i radykalną rekonstrukcję dyskursu kulturowego i religijnego⁸.

Media masowe to nieodzowny element systemu komunikacji politycznej, powinny przyjmować jasno określone zadania, funkcje i normy operacyjne, które sprzyjają identyfikowaniu oraz rozszerzaniu wartości demokratycznych. Jak wskazuje Bogusława Dobek-Ostrowska, w ramach analizy roli mediów w otoczeniu demokratycznym należy wyróżnić kilka funkcji: informacyjną, edukacyjną, umożliwiającą prowadzenie debaty publicznej, kontrolną, promocyjną oraz funkcję adwokata, czyli orędownika demokratycznych ideałów⁹.

W pewnym ujęciu, z wyłączeniem funkcji kontrolnych oraz promocyjnych, media masowe mogą pełnić funkcję platformy umożliwiającej prezentację ideologii oraz zachowań o charakterze radykalnym – w rozumieniu zarówno skrajnym, jak i transformacyjnym. W kontekście działań organizacji Musawah, komunikacja medialna przyjmuje postać narracji, która propaguje radykalną reinterpretację praw kobiet, stanowiąc jednocześnie instrument implementacji egalitarnych paradygmatów w tradycyjnym modelu religii islamu. Prezentacja tego rodzaju treści,

⁷ Musawah, *Knowledge Building*, <https://www.musawah.org/knowledge-building/> [dostęp: 5.03.2025].

⁸ *Ibidem*.

⁹ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2007, s. 182–184.

zależnie od ram kontekstualnych i interpretacyjnych, dla części odbiorców może stanowić model do naśladowania – manifestację nowatorskich idei, które redefiniują ustalone hierarchie płci. Dla innych może być bodźcem do zaakceptowania argumentacji potwierdzającej opór wobec tej formy transformacji. Takie podejście medialne umożliwia jednocześnie zarówno wsparcie, jak i krytyczną dekonstrukcję tradycyjnych narracji, co przyczynia się do dynamicznej debaty nad granicami i możliwościami wprowadzenia egalitarnych zmian w systemach religijnych. Wykluczanie z dyskursu medialnego inicjatyw, które charakteryzują się radykalnym redefiniowaniem tradycyjnych norm płciowych w kontekście islamskim – postulatów inspirowanych i realizowanych przez aktywistów Musawah – może okazać się procedurą nieużyteczną. Zamiast marginalizować te działania, ich prezentacja w mediach masowych pełni istotną funkcję socjalizacyjną, umożliwiając krytyczną konfrontację z zachowaniami postrzeganymi jako społecznie niepożądane. Ujawnianie owych inicjatyw w negatywnym kontekście stanowi bowiem jeden z celów misyjnej aktywności mediów, która poprzez proces normatywnego modelowania pozwala na wyróżnienie wzorców postępowania. Paradygmaty te pełnią jednocześnie funkcję wzorca, jak i odniesienia w krytyce działań niezgodnych z powszechnie akceptowanymi normami. Kluczowe jest, aby odbiorcy byli właściwie i efektywnie identyfikowani z prezentowanymi wzorcami, co umożliwia, poprzez socjalizacyjny przekaz medialny, formowanie postaw sprzyjających transformacji społeczno-egalitarnej w obrębie tradycyjnych ram religijnych¹⁰.

Projekt *The Journey to Justice and Beauty in Muslim Marriage: Towards Egalitarian Ethics and Laws* stanowi jedną ze strategii komunikacyjnych organizacji Musawah, której nadrzędnym celem jest redystrybucja narracji wokół etyki i prawa małżeńskiego w islamie. Inicjatywa ta, realizowana w ramach wieloletnich badań, dąży do zapewnienia udziału kobietom w procesie egzegezy oraz włączenie do reinterpretacji doktryny wartości opartych na sprawiedliwości (*‘adl*) oraz trosce i pięknie (*ihsan*). Projekt podejmuje interdyscyplinarną analizę, łącząc badania tekstualne, historyczne oraz socjologiczno-prawne, co umożliwia identyfikację mechanizmów konstytuujących tradycyjny model islamskich wartości w małżeństwie muzułmańskim. Ponadto badania koncentrują się na kontekstach kulturowym i społecznym wpływających na praktykowanie owych wartości. Inicjatywa, która poprzez promocję idei równości oraz ustanawianie platformy dla debaty publicznej umożliwia dekonstrukcję tradycyjnych paradygmatów normatywnych i ich ponowną rekonstrukcję w kierunku etyki egalitarnej oraz nowoczesnej

¹⁰ S. Gawroński, P. Piątkiewicz, *Wykorzystanie monitoringu mediów w badaniach ekstremizmu politycznego*, „Polityka i Społeczeństwo” 2018, nr 3(16), s. 12.

jurysprudencji, generuje wyraźny dyskurs, nieakceptowany przez ortodoksyjne i tradycyjne społeczności muzułmańskie. Forma komunikacji tego projektu opiera się na nowoczesnych narzędziach cyfrowych – przede wszystkim na blogach oraz webinarach. Platformy te umożliwiają nie tylko publikację wyników badań i opracowań, ale także interakcję ze słuchaczami. Webinarium pełni funkcję forum wymiany wiedzy, umożliwiając uczestnikom zadawanie pytań i angażowanie się w krytyczną debatę, natomiast blogi stanowią stałe archiwum publikacji, które dokumentują postępy badawcze oraz analizy teoretyczne. W efekcie inicjatywa stworzona przez Musawah, wywierając wpływ za pośrednictwem cyfrowej formy komunikowania, stara się zliberalizować tworzenie wiedzy religijnej. Jej efektywność względem celów statutowych przejawia się w mobilizacji szerokich grup odbiorców oraz w kształtowaniu nowej, egalitarnej wizji islamskiego prawa rodzinnego, która dostosowuje się do współczesnych wyzwań społeczno-prawnych i kulturowych¹¹.

Jednocześnie ukazuje to mechanizmy imperializmu zachodnich wartości kulturowych, które wpisują się w szeroki kontekst debaty o nowoczesności, tradycji i religii w społecznościach muzułmańskich. Pojawienie się modernizmu islamskiego oraz postulaty wznowienia *ijtihādu* reprezentują próbę redefinicji tradycyjnej hermeneutyki, jednakże nie znajdują one akceptacji wewnątrz ortodoksyjnych środowisk, które wyrażają obawy, iż wprowadzenie równouprawnienia stanowiłoby postulat do deprecjacji klasycznej nauki islamskiej.

Projekt *The Knowledge Building Initiative on Qawāma and Walāya* stworzony przez organizację Musawah stanowi analizę, której głównym zadaniem jest krytyczna rekonstrukcja tradycyjnych koncepcji prawnych, uzasadniających męską opiekę (*qawāma*) w ramach muzułmańskiej tradycji prawnej. Realizowany w latach 2010–2018 projekt koncentruje się na analizie jurystycznych pojęć *qawāma* i *walāya*, które historycznie legitymizowały patriarchalny model rodziny w społeczeństwach muzułmańskich. Inicjatywa ta dąży do wykazania, że obecne przepisy oparte na przestarzałych interpretacjach owych pojęć nie odpowiadają ani etycznym zasadom islamu (w rozumieniu *‘adl*), ani uniwersalnym normom praw człowieka. Koncepcja projektu ma charakter zarówno reformatorski, jak i egalitarny. Wskazuje, iż dysproporcja płciowa w obrębie muzułmańskiego prawa rodzinnego nie znajduje odzwierciedlenia w rzeczywistości społecznej, gdzie kobiety często pełnią funkcje dostarczycieli i opiekunów, co wskazuje na potrzebę

¹¹ Musawah, *The Journey to Justice and Beauty in Muslim Marriage: Towards Egalitarian Ethics and Laws*, <https://www.musawah.org/knowledge-building/reclaiming-adl-and-ihsan/> [dostęp: 6.03.2025].

nowego podejścia do interpretacji świętych tekstów. Projekt podejmuje kluczowe pytania: (1) dlaczego to właśnie werset 4:34¹² stał się fundamentem konstrukcji prawnej małżeństwa; (2) dlaczego koncepcje *qawāma* i *walāya* nadal utrzymują dominującą pozycję w wyobraźni współczesnych jurystów, którzy opierają swoje argumentacje na ideach, które nie współlistnieją z zasadami równości i sprawiedliwości. Strategia komunikacyjna tej inicjatywy opiera się na nowoczesnych narzędziach cyfrowych, które umożliwiają efektywną dystrybucję wyników badań oraz aktywny dialog pomiędzy środowiskiem akademickim, aktywistami a odbiorcami¹³.

Projekt nie ogranicza się jedynie do bezskutecznego budowania świadomości, lecz dąży do realnej transformacji paradygmatów interpretacyjnych w społeczeństwach muzułmańskich, przyczyniając się do egalitaryzacji wiedzy religijnej. W efekcie Musawah reprezentuje modernistyczną strategię, której celem jest wprowadzenie trwałych zmian w modelach prawnych i społecznych poprzez propozycję alternatywnych – egalitarnych *tafsīr*.

Owe cele, będące integralnym elementem statutu Musawah, definiują strategiczne ramy transformacji tradycyjnych modeli patriarchalnego prawa rodzinnego, umożliwiając wdrażanie reformatorskich i egalitarnych paradygmatów zgodnych z nowoczesnymi standardami praw człowieka oraz społecznymi aspiracjami. Główne postulaty wykorzystywane w strategiach komunikowania to: (1) wskazanie, iż fundamentalnym aspektem islamu powinny być normy etyczne oparte na równouprawnieniu i sprawiedliwości z uwzględnieniem międzynarodowych standardów praw człowieka. Ruch ten argumentuje, iż hermeneutyka nie powinna funkcjonować jako narzędzie kontynuacji dyskryminacyjnych struktur, lecz jako czynnik koniecznej transformacji systemów normatywnych; (2) uwzględnienie aspektu integracji i włączenia głosów oraz doświadczeń muzułmanek, zarówno w kontekście historycznym, jak i współczesnym. Narracje te są uznawane za autentyczne oraz posiadające status autorytatywnego źródła w procesie konstrukcji epistemologicznej wiedzy religijnej i normatywnej prawodawstwa; (3) ukazanie funkcji instrumentującej kampanie podnoszące świadomość, których celem jest konsekwentny sprzeciw wobec regresywnych modyfikacji proponowanych przez

¹² „Mężczyźni stoją nad kobietami ze względu na to, że Bóg dał wyższość jednym nad drugimi, i ze względu na to, że oni rozdają ze swojego majątku. Przeto cnotliwe kobiety są pokorne i zachowują w skrytości to, co zachował Bóg. I napominajcie te, których nieposłuszeństwa się boicie, pozostawiajcie je w łóżach i bijcie je! A jeśli są wam posłuszne, to starajcie się nie stosować do nich przymusu. Zaprawdę, Bóg jest wzniosły, wielki!” – zob. J. Bielawski, *Koran*, Warszawa 2019, 4:34.

¹³ Musawah, *Rethinking Qiwamah and Wilayah*, <https://www.musawah.org/knowledge-building/rethinking-qiawah-and-wilayah/> [dostęp: 7.03.2025].

konserwatywne środowisko, dążąc do implementacji rozwiązań o charakterze bardziej egalitarnym¹⁴.

Strategia komunikacyjna organizacji Musawah opiera się na wielowarstwowej, celowo skonstruowanej polityce medialnej, której celem jest efektywne rozprzestrzenianie idei współczesnego *ijtihādu* w rozumieniu aktywistów Musawah jako modernistyczna reinterpretacja tradycyjnych norm islamskich. W ramach tej strategii Musawah kieruje się wieloma wytycznymi, które zapewniają spójność przekazu, jego aktualność oraz zgodność z przyjętą strategią komunikacyjną organizacji. Podstawowe założenia owej strategii to generowanie oryginalnych treści, wynikających zarówno z działalności samej organizacji, jak i aktywności jej rzeczników. Treści te są dokumentowane, cytowane i opatrzone odpowiednim tagiem. Owe działania mają charakter rozpowszechniania wiedzy i ich celem poza poszerzeniem wiedzy użytkowników jest budowanie autentycznego, rozpoznawalnego wizerunku organizacji oraz zwiększanie rozpoznawalności. Aktywiści stosują praktyki, które odróżniają treści informacyjne od opiniotwórczych, kładąc nacisk na prezentację faktów, a jednocześnie utrzymując ton przekazu na poziomie modernistycznym. W kontekście interakcji z użytkownikami wskazują na stosowanie ostrożnego tonu, selektywne angażowanie się w dyskusje oraz unikanie eskalacji konfliktów, co wpisuje się w szerszą politykę bezpieczeństwa cyfrowego i ochrony przed cyberzagrożeniami. Owa strategia stanowi przykład współczesnej praktyki cyfrowego *ijtihādu*, gdzie reinterpretacja tradycji religijnej odbywa się poprzez media społecznościowe. Przekaz jest tu nie tylko nośnikiem wiedzy, ale też narzędziem mobilizacji społecznej, mającym na celu transformację debat publicznych oraz redefinicję ról płciowych w ramach muzułmańskiej tradycji prawnej. Wykorzystanie mediów społecznościowych umożliwia dynamiczne modelowanie dyskursu oparte na jasno zdefiniowanych zasadach komunikacji, zapewnia spójność przekazu, a jednocześnie umożliwia szybką reakcję na zmieniające się warunki społeczne. Efektem tego jest nie tylko zwiększenie widoczności działań ruchu, ale także budowanie platformy do krytycznej debaty, która pozwala na ciągłą rewizję i aktualizację tradycyjnych interpretacji islamu według nurtu, w którym funkcjonuje Musawah Movement¹⁵.

Jednym z narzędzi komunikacji oraz implementacji wiedzy wykorzystywanych przez organizację jest publikowanie w mediach społecznościowych krótkich, graficznych briefów, które kondensują przekaz w sposób klarowny i precyzyj-

¹⁴ Musawah, *Framework of Action*, https://www.musawah.org/wp-content/uploads/2018/11/MusawahFrameworkforAction_En.pdf [dostęp: 8.03.2025].

¹⁵ Musawah, *Musawah Brand Guidelines*, https://www.musawah.org/wp-content/uploads/2022/08/Musawah_Brand_Guidelines_2022_July.pdf [dostęp: 12.03.2025].

ny. Przykładem takiej praktyki jest Brief numer 8 zatytułowany *Ending Violence Against Women in Families*, który inkorporuje aksjomatyczne elementy zawarte w statucie oraz metodologii działania. Dokument ten stanowi kluczowy element strategii komunikacyjnej, umożliwiając skuteczną dyfuzję idei oraz norm transformacyjnych w sferze dyskursu publicznego. Prezentowany tekst koncentruje się na przesłaniach oraz metodologicznych podstawach, które osadzone są w koncepcji *ijtihadu*, stosowanej przez Musawah. Jak podkreślają autorzy, przemoc wobec kobiet nie można legitymizować w imię islamu. Koran jako kanoniczny tekst objawiony, wielokrotnie akcentuje, iż wszyscy ludzie zostali ukształtowani z jednej istoty – co implikuje ich fundamentalną równorzędność w stworzeniu, zarówno w wymiarze doczesnym, jak i eschatologicznym. Tekst święty dyktuje konieczność pielęgnowania wartości takich jak *mawaddah*, *rahmah* oraz *ihsan* w relacjach małżeńskich i rodzinnych, stanowiąc etyczny kanon dla harmonijnych interakcji społecznych. W świetle autentycznych przekazów Prorok Muhammad konsekwentnie prezentował model rozwiązywania konfliktów oparty na łagodności i wzajemnym szacunku, nie stosując przemocy wobec swoich żon ani córek. Jak wskazują autorzy, takie hermeneutyczne podejście do tradycji islamskiej powinno stanowić fundament dla współczesnych interpretacji szariatu, które dążą do eliminacji dyskryminacyjnych praktyk, promując jednocześnie zasady sprawiedliwości i równouprawnienia. Werset 4:34 Koranu jest często wykorzystywany jako argument usprawiedliwiający przemoc w muzułmańskim prawie rodzinnym, jednak aktywiści Musawah podkreślają istnienie wielowarstwowej hermeneutyki tego fragmentu, zarówno w klasycznych, jak i we współczesnych interpretacjach. Historycznie dominowało przekonanie, iż fragment ten uprawomocnia męski autorytet, umożliwiając fizyczne dyscyplinowanie żony w odpowiedzi na *nushuz*. Niemniej jednak część jurysprudencji postulowała jedynie symboliczne, lekkie uderzenia lub odrzucała fizyczną interwencję, podnosząc przykład Proroka jako model rozwiązywania konfliktów bez przemocy¹⁶.

Różnorodne egzegetyczne stanowiska dotyczące terminów takich jak *daraba* i *nushuz* ukazują ich semantyczną wielowarstwowość. *Daraba* posiada wiele lingwistycznych podejść – od „wyruszenia w podróż”, przez „ustalenie przykładu”, po „organizowanie strajku” – co niekoniecznie implementuje przemoc¹⁷. Podobnie termin *nushuz* w 4:34 był interpretowany odmiennie przez różnych jurystów,

¹⁶ Musawah, *Policy Brief 8: Ending Violence Against Women in Families*, s. 3, https://www.musawah.org/wp-content/uploads/2025/01/Policy-Brief_Issue-8_Ending-Violence-Against-Women_EN-3.pdf [dostęp: 14.03.2025].

¹⁷ B. Qorchi, *On the Mistranslation of Daraba in the Holy Quran*, „Advances in Language and Literary Studies” 2017, nr 8(1), s. 176–180.

przy czym jego znaczenie uległo modyfikacji, co znajduje odzwierciedlenie w wersecie 4:128¹⁸. Uczni, którzy legitymizują przemoc, eksponują ten fragment, pomijając jednak inne wersety ustanawiające fundamentalne normy etyczne w relacjach małżeńskich, oparte na współczuciu, dobroci i harmonii, nawet w kontekście konfliktów. Aktywiści Musawah wskazują, iż kontekst objawienia Koranu, bazujący na patriarchalnych dominacjach, stanowi tło dla objawień dotyczących małżeństwa, w tym wersecie 4:34, który sugeruje stopniową transformację w kierunku uniwersalnej równości¹⁹.

Krytyka postulatów modernistycznych

Dążenia islamskiej organizacji Musawah spotykają się z oporem konserwatywnych i ortodoksyjnych społeczności muzułmańskich. Z perspektywy tradycyjnej wykładni szariatu feminizm islamski jawi się jako postulat nie tylko kontrowersyjny, ale również sprzeczny z wewnętrznym porządkiem religijnym. Krytycy argumentują, iż ruch Musawah, będący zapożyczeniem z kultury zachodniej, podważa autentyczność muzułmańskiej tożsamości kulturowej oraz opiera się na alternatywnej wizji ról płciowych, która odbiega od bosko ustanowionego porządku. W dyskursie konserwatywnym dominują dwa główne zarzuty: (1) feminizm islamski jest postrzegany jako import wartości zachodnich, który delegitymizuje tradycyjne normy społeczne oraz (2) zagraża ustalonemu modelowi rodziny opartej na hierarchicznej strukturze²⁰.

Aktywizm może wydawać się iluzoryczny dla zachodnich odbiorców, przyzwyczajonych do narracji przedstawiającej islam jako siłę hamującą emancypację. Jednakże w kontekście muzułmańskim liczne grupy – od naukowców po aktywistów religijnych i politycznych – konsekwentnie mobilizują się na rzecz wzmocnienia pozycji kobiet, opierając się na fundamentach islamskiej hermeneutyki. Aktywizm muzułmanek stanowi zatem przeciwieństwo dla liberalno-sekularnego feminizmu i może stać się partnerem dla instytucji międzynarodowych w procesie konsolidacji pozycji, partycypacji oraz legitymizacji autorytetu muzułmanek²¹.

¹⁸ „Jeśli kobieta obawia się złego traktowania lub obojętności ze strony swojego męża, to nie będą mieli grzechu, jeśli dojdą między sobą do zgody, bo zgoda jest lepsza. W duszach zawsze mieszka chciwość. Ale jeśli czynicie dobro i jesteście bogobojni – to, zaprawdę, Bóg jest w pełni świadomy tego, co czynicie!” – zob. J. Bielawski, *op. cit.*, 4:128.

¹⁹ Musawah, *Policy Brief...*, s. 4.

²⁰ S. Hussein, *From Victims to Suspects: Muslim Women since 9/11*, New Haven and London 2019, s. 147–149.

²¹ J.E. Pruzan-Jørgensen, *Islamic Women's Activism in the Arab World. Potential and Challenges for External Actors*, „Danish Institute for International Studies Report” 2012, nr 2, s. 5.

Natomiast według krytyków ruchy równościowe, wywodzące się z laickich kontekstów świata zachodniego, stanowią import obcych wartości do tradycyjnych społeczeństw muzułmańskich, a reinterpretacja Koranu i szariatu w założeniu egalitaryzmu jest wyrazem podporządkowania się liberalnej presji Zachodu, co podważa autentyczność islamskiej tradycji. Islamska uczona Heba Raouf Ezzat, związana ideologicznie ze Stowarzyszeniem Braci Muzułmanów, uchodząca za pionierski głos w islamskim dyskursie, wskazuje, że zachodni feminizm bywa bezrefleksyjnie uznawany za uniwersalny, co jest błędne, gdyż narzuca agendę odrzucającą specyfikę kulturowo-religijną mniejszości. Ezzat krytykuje liberalne działaczki, szczególnie ich rolę w polityce międzynarodowej, argumentując, że sojusz z autorytarnym państwem i centralistyczną agendą feministyczną skierowaną przeciwko fundamentalistom deprecjonuje autentyczność muzułmańskiej hermeneutyki praw kobiet. Podkreśla, iż feminizm zachodni jest przyjmowany jako uniwersalny paradygmat egalitaryzmu, co pomija specyfikę kulturowo-religijną muzułmańskich społeczności. Ezzat prezentuje alternatywną, narrację historyczną, wskazując, że świeckie feministki (zarówno zachodnie, jak i muzułmanki) narzucają własną agendę kosztem głosów mniejszości, podczas gdy islamskie (mimo marginalizacji i etykietowania jako fundamentalistyczne) promowały reformy wspierające prawa kobiet²².

W przestrzeni cyfrowego *ijtihādu*, stosowanego przez organizację Musawah, reinterpretacja roli kobiet w islamie nabiera nowego wymiaru. Otóż nie każda praca naukowa czy forma aktywizmu dotycząca zagadnienia „kobiety i islam” przyczynia się do emancypacji oraz podniesienia statusu kobiet. Znaczna część tradycyjnego dorobku akademickiego przez wieki legitymizowała konserwatywne i patriarchalne interpretacje, które utrwały nierówności. W opozycji do tego paradygmatu, nowoczesny feminizm islamski, realizowany w ramach cyfrowego *ijtihādu*, oferuje hermeneutyczne podejście do tekstów świętych oraz *uṣūl alfiqh*. Dzięki temu muzułmanki uzyskują możliwość tworzenia nowych interpretacji, które otwierają perspektywy na transformację norm prawnych i społecznych. Przykładowo, reinterpretacja roli towarzyszek Proroka Mahometa, traktowanych jako inspirujące modele emancypacyjne, stanowi fundament do reformowania prawa rodzinnego. Cyfrowy *ijtihād* umożliwia także rozszerzenie udziału kobiet w debacie religijnej – jako praktykujących wierzących – co przyczynia się do wzmacniania ich autorytetu w sferze interpretacji i legitymizacji nowych, egalitarnych modeli społecznych²³.

²² H.R. Ezzat, *The Silent Ayesha. An Egyptian Narrative, [w:] Globalisation, Gender, and Religion. The Politics of Women's Rights in Catholic and Muslim Contexts*, red. J.H. Bayes, N.E. Tohid, New York 2001, s. 243–247.

²³ J.E. Pruzan-Jørgensen, *op. cit.*, s. 39.

Tradycja *ijtihādu*, realizowanego przez organizację Musawah podejmuje intensywne wysiłki na rzecz reinterpretacji Koranu oraz jurysprudencki islamskiej, wykorzystując klasyczne metody hermeneutyczne (*ijtihād* i *tafsīr*) wraz z wieloma modernistycznymi metodami *tafsīr*. Aktywiści za pośrednictwem narzędzi komunikacji postulują konieczność rozróżnienia epistemologicznych wysiłków ludzkich – *uṣūl alfiqh* uwarunkowanych kontekstem historyczno-kulturowym interpretatorów, a szariatem – transcendentną, boską ścieżką objawioną Prorokowi Mahometowi przez Boga, która zachowuje swą uniwersalność i ponadczasowość. Aktywiści domagają się prawa do stosowania nowej reinterpretacji promującej sprawiedliwość i równość, co umożliwi otwarcie nowych ról dla kobiet w praktykach religijnych i obrzędach, a także wprowadzenie reform w prawie rodzinnym, kodeksach karnych oraz w szerszych praktykach prawnych i politycznych²⁴.

Jeśli jednak przyjąć perspektywę dyfuzji epistemologicznej oraz intensyfikacji świadomości norm międzynarodowych dotyczących praw kobiet, tego rodzaju inicjatywy w społeczeństwach muzułmańskich mogą być interpretowane jako globalny projekt, w którym indywidualni aktorzy postulują neokolonializm. Obrona tradycyjnych wartości islamskich, obejmujących specyficzne, komplementarne role płci, często jest prezentowana jako ostatnia forma oporu wobec kulturowego imperializmu. Ziba Mir-Hosseini wskazuje, iż modernizacja systemu prawnego w wielu państwach muzułmańskich nie zniósła dysproporcji płciowych w prawie rodzinnym, co wywołało dychotomiczne reakcje: z jednej strony wysiłki zmierzające do eliminacji nierówności płci, z drugiej – wzmacnianie tradycyjnych norm, postrzeganych jako fundament oporu przeciwko zachodniej dominacji kulturowej²⁵.

Zakończenie

Wskazuje się, jak poprzez strategiczne kształtowanie przekazu i odwoływanie się do ram religijnych, nowe ruchy społeczne generują komunikaty o wysokiej perswazyjności i ładunku ideologicznym, które w istotny sposób wpływają na transformacje społeczne oraz formują narracje w społecznościach muzułmańskich. Analiza wybranych komunikatów publikowanych w mediach masowych skłania do wniosku, iż fragmentaryczne wprowadzanie danych w ową narrację umożliwi ustalenie kierunku działania oraz determinację sposobu przekazu idei, w ramach których operuje ruch Musawah. Tendencja do selektywnego do-

²⁴ *Ibidem*, s. 35.

²⁵ Z. Mir-Hosseini, *An Islamic Way out of Patriarchy*, „Fondazione Oasis” 2022, nr 30, <https://www.oasiscenter.eu/en/an-islamic-way-out-of-patriarchy> [dostęp: 14.03.2025].

boru informacji, obserwowana zarówno w dyskursie ruchu, jak i w praktykach medialnych organizacji, stanowi ideę cyfrowego *ijtihadu* – fenomenu tożsamego z modernistycznymi nurtami islamu oraz nowym wysiłkiem uczonych, dążących do reinterpretacji tradycyjnych norm w obliczu współczesnych wyzwań społecznych. Narracyjny punkt widzenia analizowanych danych oraz forma retoryki są umiejscowione wewnątrz tego modelu religijnego.

Musawah formułuje zasadniczą potrzebę ujednoczenia duchowych wartości z prawami człowieka, które mają zapewnić muzułmankom pełne uczestnictwo w życiu współczesnych społeczeństw. Nurt feminizmu islamskiego, umiejscowiony wewnątrz islamskiego modernizmu, postuluje, iż metody interpretacji islamskich tradycji powinny odzwierciedlać rzeczywistość XXI w., umożliwiając jednocześnie wzmocnienie pozycji kobiet poprzez dostosowanie norm prawnych i etycznych. Z kolei krytycy, osadzeni w tradycyjnym paradygmacie doktrynalnym, ukazują istotę zachowania ciągłości religijnego dziedzictwa, wyrażając obawy przed pochopnym przyjmowaniem norm zachodnich, które mogą destabilizować ustalony porządek społeczno-religijny. Dyskurs ten, oparty na fundamentalnych kwestiach hermeneutycznych i tożsamościowych, pozostaje jednym z najbardziej złożonych i dyskusyjnych problemów w obszarze oddziaływania islamu na konsekwencje polityczne dla muzułmanek.

Feminizm islamski jako dynamicznie rozwijający się obszar badań koncentruje się na reinterpretacji norm ustanowionych przez szkoły koraniczne, uwzględniając pryzmat płci. Efektywności owych działań należy mierzyć zarówno przez skuteczność argumentacji rzeczników organizacji, opartą na gruntownych badaniach religijnych, jak i przez przemiany społeczno-polityczne w państwach muzułmańskich. Z perspektywy działań tego nurtu aktywiści poprzez strategie komunikacji przyczyniają się do rozszerzania świadomości – obserwuje się coraz więcej muzułmanów o licznych przejawach, szczególnie na gruncie uznania możliwości reinterpretacji jurysprudenencji muzułmańskiej. Choć nie można jednoznacznie stwierdzić, iż efekt ten wynika wprost ze skoordynowanej strategii komunikacji politycznej realizowanej w przestrzeni cyfrowej, to niewątpliwie stanowi on istotny komponent tego sukcesu. Jednocześnie opór zarówno w postawach indywidualnych, jak i zbiorowych wobec prób implementacji zmian wskazuje, iż debata na temat równości płci w społeczeństwach muzułmańskich pozostaje istotnym tematem debaty publicznej.

Główne postulaty ruchu Musawah to rozróżnienie między boskim ideałem a ludzką hermeneutyką oraz ukazanie aspektów roli kobiet w dyskursie religijnym, które są wskazywane przez dysponentów i stanowią radykalne wyzwanie dla tradycyjnego *uṣūl alfiqh*. W opozycji do tych modernistycznych założeń

konserwatywni muzułmanie postrzegają inicjatywy edukujące prowadzone przez aktywistów Musawah jako zagrożenie dla integralności islamu. Dla środowisk ortodoksyjnych wszelkie próby modyfikacji szariatu (obejmującego kohezję sfery *sacrum* i *profanum*) pod wpływem współczesnych idei czy standardów są uzurpacją oraz stanowią niebezpieczny precedens. Krytycy feminizmu islamskiego odwołują się zarówno do argumentów teologicznych (podkreślających nienaruszalność boskiego przekazu, który jest tożsamy z normami prawnymi), jak i kulturowych (obrony tożsamości przed westernizacją) oraz społecznych (ochrony instytucji rodziny i moralności). W ich ujęciu feministyczna hermeneutyka Koranu, w tym *tafsīr* inspirowany zachodnimi metodami, jest sprzeczna z autentycznym islamem (w rozumieniu jako system doktrynalny oparty na niezmiennych normach, tradycyjnej hermeneutyce oraz *ijmā*) i często określana jako herezja lub przejaw liberalnego zbłądzenia w interpretacji tradycji²⁶.

Powyższe rozważania prowadzą do następującej konkluzji: strategie komunikacyjne, w tym szeroko definiowane komunikaty medialne zamieszczane w mediach społecznościowych, stanowią fundamentalny komponent funkcjonowania organizacji Musawah, będąc jednym z kluczowych narzędzi określonych w statucie, którego celem jest eliminacja dyskryminacji w obrębie społeczności muzułmańskiej poprzez *ijtihād*. Owe informacje stanowią formę cyfrowego przekazu, który podważa tradycyjne interpretacje oraz nawołuje do ponownego wysiłku nad interpretacją Koranu. Umieszczone postulaty z jednej strony wskazują na tendencje emancypacyjne oraz zasadne przekazywanie wiedzy i podnoszenie świadomości o istnieniu norm regulujących prawa kobiet, a z drugiej – eksponuje relacje, w których nasilająca się presja zewnętrzna, wyrażana poprzez krytykę działań prowadzących do ukazania statusu kobiet w islamie, wzmacnia tradycyjne środowiska do ugruntowanej obrony tożsamości islamskiej. Analiza tych zależności wskazuje, że cyfrowy *ijtihād* staje się sferą interakcji między narracjami modernistycznymi a konserwatywnymi, gdzie owe strony konkurują o hegemonię w debacie publicznej. W rezultacie skuteczność strategii organizacji Musawah w kreowaniu komunikatów politycznych zależy nie tylko od efektywności popularyzacji wiedzy, ale również od umiejętności konfrontacji i dekonstruowania tradycyjnych narracji, co ostatecznie determinuje postępek i kierunek transformacji retoryki społeczno-prawnej w państwach muzułmańskich.

²⁶ W.B. Hallaq, *Was the Gater of Ijtihād Closed?*, „International Journal of Middle East Studies” 1984, nr 16(1), s. 4–25.

Bibliografia

- al-Hibri A., *Islam, Law and Custom: Redefining Muslim Women's Rights*, „American University International Law Review” 1997, nr 12(1).
- Bielawski J., *Koran*, Warszawa 2019.
- Dobek-Ostrowska B., *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2007.
- Ezzat H.R., *The Silent Ayesha. An Egyptian Narrative*, [w:] *Globalisation, Gender, and Religion. The Politics of Women's Rights in Catholic and Muslim Contexts*, red. J.H. Bayes, N.E. Tohidi, New York 2001.
- Gawroński S., Piątkiewicz P., *Wykorzystanie monitoringu mediów w badaniach ekstremizmu politycznego*, „Polityka i Społeczeństwo” 2018, nr 3(16).
- Hallaq W.B., *Was the Gater of Ijtihad Closed?*, „International Journal of Middle East Studies” 1984, nr 16(1).
- Hidayatullah A., *Feminist Edges of the Qur'an*, Oxford and New York 2014.
- Hussein S., *From Victims to Suspects: Muslim Women since 9/11*, New Haven and London 2019.
- Lamrabet A., *Women in the Qur'an: An Emancipatory Reading*, Leicestershire 2016.
- Michalak R., *History of Politology of Religion in Poland. A Research Overview*, „Politics and Religion Journal” 2020, nr 14(2).
- Mir-Hosseini Z., *An Islamic Way out of Patriarchy*, „Fondazione Oasis” 2022, nr 30, <https://www.oasiscenter.eu/en/an-islamic-way-out-of-patriarchy> [dostęp: 14.03.2025].
- Musawah, *Framework of Action*, https://www.musawah.org/wp-content/uploads/2018/11/MusawahFrameworkforAction_En.pdf [dostęp: 8.03.2025].
- Musawah, *Knowledge Building*, <https://www.musawah.org/knowledge-building/> [dostęp: 5.03.2025].
- Musawah, *Musawah Brand Guidelines*, https://www.musawah.org/wp-content/uploads/2022/08/Musawah_Brand_Guidelines_2022_July.pdf [dostęp: 12.03.2025].
- Musawah, *Policy Brief 8: Ending Violence Against Women in Families*, https://www.musawah.org/wp-content/uploads/2025/01/Policy-Brief_Issue-8_Ending-Violence-Against-Women_EN-3.pdf [dostęp: 14.03.2025].
- Musawah, *Rethinking Qiwamah and Wilayah*, <https://www.musawah.org/knowledge-building/rethinking-qiwwamah-and-wilayah/> [dostęp: 7.03.2025].
- Musawah, *The Journey to Justice and Beauty in Muslim Marriage: Towards Egalitarian Ethics and Laws*, <https://www.musawah.org/knowledge-building/reclaiming-adl-and-ihsan/> [dostęp: 6.03.2025].
- Parzymies A., *U źródeł muzułmańskiego antyamerykanizmu*, [w:] *Islam a terroryzm*, red. A. Parzymies, Warszawa 2003.
- Pruzan-Jørgensen J.E., *Islamic Women's Activism in the Arab World. Potential and Challenges for External Actors*, „Danish Institute for International Studies Report” 2012, nr 2.
- Qorchi B., *On the Mistranslation of Daraba in the Holy Quran*, „Advances in Language and Literary Studies” 2017, nr 8(1).
- Rumminger J., Isa R., El-Khouly H., *Home Truths: A Global Report on Equality in the Muslim Family*, Musawah for Equality in the Family, Selangor 2009.

Cyfrowy *ijtihād*. Strategia Musawah Movement w kształtowaniu świadomości społecznej

Abstrakt: Tekst analizuje wpływ cyfrowego *ijtihādu* stosowanego przez organizację Musawah na transformację muzułmańskiego prawa rodzinnego, ukazując, jak reinterpretacja norm religijnych przyczynia się do emancypacji kobiet. Mimo że badania nad hermeneutyką tekstów islamskich są liczne, rzadko uwzględniają one cyfrowe strategie komunikacji politycznej, stosowane w Internecie. Celem niniejszego badania była identyfikacja mechanizmów kształtujących narracje emancypacyjne przez Musawah oraz ich wpływ na redefinicję ról płciowych w tradycyjnych strukturach prawnych. Interdyscyplinarny charakter metod badawczych wykazał, iż cyfrowy *ijtihād* stanowi kluczowe narzędzie mobilizacyjne i transformacyjne, mimo napotykanego oporu ortodoksyjnych środowisk. Efektywność strategii komunikacyjnych zależy od zdolności dyfuzji wiedzy i dekonstrukcji tradycyjnych narracji, co tworzy fundament dla dalszych przemian społeczno-prawnych i kształtowania egalitarnej wizji muzułmańskiego prawa rodzinnego.

Słowa kluczowe: *ijtihād*, Ruch Musawah, prawa kobiet, komunikowanie polityczne, media masowe

Digital Ijtihād. Musawah Movement's Strategy for Shaping Social Awareness

Abstract: This paper examines the impact of digital *ijtihād* employed by the Musawah organisation on the transformation of Muslim family law, demonstrating how the reinterpretation of religious norms contributes to the emancipation of women. Despite the extensive research conducted on the hermeneutics of Islamic texts, there is a paucity of attention paid to the digital political communication strategies employed online. The objective of this study was to ascertain the mechanisms that shape emancipatory narratives by Musawah and their influence on the redefinition of gender roles within traditional legal frameworks. The interdisciplinary methodological approach revealed that digital *ijtihād* constitutes a key mobilising and transformative tool, despite encountering resistance from orthodox milieus. The efficacy of communication strategies is contingent upon the dissemination of knowledge and deconstruction of traditional narratives, which serve as the basis for subsequent socio-legal transformations and the establishment of an egalitarian vision of Muslim family law.

Keywords: *ijtihād*, Musawah Movement, women's rights, political communication, mass media